

Anzülə CƏFƏROVA
(anzule@mail.ru)

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ ARASINDA ENERJİ SAHƏSİNDƏ ƏMƏKDAŞLIQ DÖVRÜ MƏTBUATDA

PEZİOME

Роль Турции в экспорте каспийской нефти на мировой рынок. В прессе освещались такие вопросы, как поддержка Турцией энергетических проектов и экспортных маршрутов. Вопрос каспийской нефти является предметом постоянных исследований в национальной прессе по различным аспектам азербайджано-турецких отношений. Пресса сообщает об экономическом кризисе с 2007-2008 годов., влиянии энергетических проектов на экономику Турции и Азербайджана. Пресса демонстрирует и раскрывает основные факторы, стимулирующие энергетическое сотрудничество в двусторонних отношениях, его важность и пути развития в современном мире.

Ключевые слова: Азербайджан, Турция, пресса, энергетический проект, экономический кризис

SUMMARY

The role of Turkey in exporting Caspian oil to the world market, issues such as Turkey's support for energy projects and export routes have been covered by the press. The issue of Caspian oil has been a subject of constant research in the national press in the various aspects of Azerbaijani-Turkish relations. The press reports about economic crisis since 2007-2008, the impact of energy projects on the economy of Turkey and Azerbaijan. Press demonstrates and reveals the essence factors that stimulate energy cooperation in bilateral relations, its importance and ways of development in the modern world.

Key words: Azerbaijan, Turkey, periodical press, energy projects, Caspian oil, European energy security, South Caucasus gas pipeline, TAP, TANAP, energy war, "Turkish flow", oil policy

Azərbaycan mətbuatında Xəzər neftinin dünya bazarına çıxarılmasında Türkiyənin rolu, enerji layihələrinə və ixrac marşrutlarına Türkiyənin dəstəyi kimi məsələlər demək olar ki, daim gündəmdə qalan məsələlərdən biridir. Dünyanı 2007-2008-ci illərdən etibarən dərin sarsıntılara sürükləyən iqtisadi böhran məhz belə layihələrin hesabına Türkiyə və Azərbaycana sarsıdıcı təsir göstərə bilməmişdi. «İki sahil» qəzeti «Azərbaycanla Türkiyənin birgə layihələri hər iki ölkəni iqtisadi güc mərkəzinə çevirir» başlıqlı yazıda enerji sahəsində əməkdaşlığın mövcud vəziyyəti və perspektivləri araşdırılırdı. Məqalənin müəllifi Elçin Zaman Türkiyədə Petkim yarmadasında neft emalı ilə bağlı məqamlara toxunur və SOCAR şirkətinin bu prosesdə roluna aydınlıq gətirirdi. Türkiyə Azərbaycanın neft emalı, çıxarılması və daşınması sahələrinə yatırımlar etdiyi kimi, Azərbaycan da Türkiyənin enerji sahələrinə yatırımları yönəltməkdədir. Məqalədə belə istiqamətin Azərbaycan Prezidenti İ.Əliyevin daim nəzarətində olması və maliyyələşdirilməsinə xüsusi göstəriş verməsi ayrıca qeyd edilirdi (5).

E.Zaman hələ 2008-ci ildə SOCAR tərəfindən Petkimin 51 faizlik hissəsinin satın alındığını (bunun üçün SOCAR 2,4 milyard dollar vəsait ayırmışdı), daha 10 faizlik hissəsinin isə 2012-ci ildə 600 milyon dollar satın alındığını diqqətə çatdırırdı. İqtisadçıların hesablamalarına görə, Petkim yarmadasında enerji sahəsinə 10 milyard dollar vəsait qoyulmuşdu. Qeyd edək ki, bunun yarısından çoxu Azərbaycanın payına düşürdü. Enerji uğrunda mübarizənin xüsusilə kəskinləşdiyi müasir dövrdə Azərbaycanın böyük investisiyalar hesabına 1500 meqavat gücə malik elektrik stansiyasının

inşasına başlaması enerji resurslarına 30 faizədək qənaət demək idi ki, buna yalnız iki ölkə arasında birgə əməkdaşlıq yolu ilə nail olmaq mümkün olmuşdu (1).

«ARDNŞ STAR-dakı payını türkiyəli iş adamına satır» başlıqlı xəbərdə isə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin Türkiyədəki törəmə şirkəti ilə Türkiyənin Rixos şəbəkəsinin sahibi F.Taminçə arasında gedən sövdələşmədən, bu prosesdə digər qurumların iştirakından söhbət açılırdı. Beynəlxalq şirkət kimi fəaliyyət göstərən törəmə SOCAR iqtisadi səmərəlilikdən asılı olaraq alqı-satqı əməliyyatlarında fəal iştirakı ilə tanınır, müxtəlif biznes layihələrində, xüsusilə enerji ilə bağlı layihələrdə fəal iştirak edirdi. İrəli sürülən layihə yeni investisiya mənbələrinin müəyyənləşməsi və cəlb edilməsi baxımından əhəmiyyətli olmuşdur (2). Digər tərəfdən «Türk axını» ixrac kəməri layihəsi törəmə şirkət üçün daha əhəmiyyətli sayıldığına görə, istiqamətlərin dəyişməsi başa düşüləndir.

Avropanın enerji təhlükəsizliyinin enerji xətlərinin şəxələndirilməsi ilə bağlılığı dünya mətbuatında müxtəlif layihələrin davamlı müzakirəsinə səbəb olmuşdur. 2015-ci ildə məhz bununla bağlı Cənub Qaz Dəhlizi və «Türk axını» layihələri Azərbaycan mətbuatında geniş müzakirə edilən mövzulardan birinə çevrilmişdir. Qeyd edək ki, hər iki layihə Rusiya-Azərbaycan-Türkiyə xəttində aktuallığı və əhəmiyyəti ilə seçilir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycandan başlayıb Türkiyədən keçməklə Xəzər qazını Avropaya çatdıracaq Cənub Qaz Dəhlizi ümumi dəyəri 45 mlrd. dollara çatan mühüm strateji layihə hesab edilir. Bu layihə çərçivəsində Azərbaycanı Gürcüstanla birləşdirəcək Cənubi Qafqaz qaz kəməri, habelə TAP və TANAP xətləri Avropa İttifaqının enerji mənbələrinin şəxələndirilməsi strategiyasında üstünlüyü ilə seçilir (18).

Milli mətbuatda göstərilən layihələrin Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində əhəmiyyəti, Türkiyə və Gürcüstan kimi strateji tərəfdaşlarımızın enerji təchizatında rolu və perspektivləri kimi məsələlər detallarmadək araşdırılır, gətirdiyi xeyirlə, geosiyasi rəqəbatdə vuracağı zərər təhlil edilir, müxtəlif layihələr tutuşdurularaq qiymətləndirilir. Azərbaycan qəzetlərində problemə bağlı yazıların çoxluğu layihənin əhəmiyyəti ilə bağlı fikir yürütməyə və ümumiləşdirmələr aparmağa imkan verir. Bu baxımdan N.Salayevin «Türk axınının təxirə edilməsi bütün regionda vəziyyəti qorxulu şəkildə qarışdırma bilər» analitik məqaləsi üzərində dayanmağa dəyər. Müəllif layihələrlə bağlı ümumi bilgiləri xatırlatdıqdan sonra «Türk axını» və Cənub Qaz Dəhlizi layihələrinin geoiqtisadi və geosiyasi tələflərinə diqqət yönəldir, Azərbaycanın, Türkiyənin, İranın, Rusiyanın və avropalı «oyunçuların» toqquşan maraqlarında real «çıxış yolları» axtarırdı. Məqalədə yer almış və 2015-ci il reallığını əks etdirən aşağıdakı məqama diqqət yetirək: «Avropanın İrana münasibətinin yumşaldığını nəzərə alsaq... Tehranın gələcəkdə Azərbaycanın enerji xətlərinə qoşulması ehtimalı yüksəkdir... İran növbəti illərdə Avropa Birliyinə 25-35 mlrd kubmetr qaz çatdıracaq... Qərbin Rusiyaya qarşı təbiiq etdiyi sanksiyalar fonunda enerji xəritəsindən də onu sıxışdırması Moskvanı qıcıqlandıracaq və regionda sabitliyin pozulmasına gətirib çıxaracaqdır» (14).

Nəzərə alsaq ki, region 1991-ci ildən hal-hazırədək dəfələrlə belə dramatik hadisələri yaşamışdır, onda aydın olar ki, baş verəcəklərdən Azərbaycan və Türkiyə ciddi zərər çəkəcəkdir. Bununla belə, Avropa İttifaqı ölkələrinin də zərərsiz ötürməyə ehtimalı məlumdur. Rusiya-Ukrayna enerji savaşı nəticəsində 2008-2009-cu illər qışının «soyuğunu» yadda çıxara bilməyən Avropa həm Azərbaycandan, həm də Rusiyadan «börk» yapışmaq məcburiyyətindədir. Belə ki, razılaşmalardan çıxış etsək, «Türk axını» ilə Rusiyanın 63 mlrd kub metr qazının Türkiyədən keçməklə Avropaya çatdırılması nəticəsində Türkiyə 16 mlrd kub metr, Avropa isə 47 mlrd kub metr mavi yanacaq əldə etməli idi ki, göstərilən rəqəmlərin strateji əhəmiyyətini qiymətləndirmək çətin deyildir (14). Məhz buna görə də bütün hallarda əldə ediləcək kompromis Azərbaycan və Türkiyənin mənafeyinə uyğun olacaqdır. Deməli, regionun sabitliyi «oyunçuların» mənfəəti hadisələrin ağırlıq mərkəzinə qarşıdurmanın yox, iqtisadi rəqəbatın üzərinə keçirməyi tələb edir.

N.Salayevin «Türk axını» ilə müqayisədə Azərbaycanın layihəsi daha üstün mövqelərə çıxır» analitik yazısında ümumi uzunluğu 900 kilometrədən çox olunan «Türk axını» layihəsinin, Azərbaycanın, Türkiyənin, Rusiyanın və Avropa ölkələrinin maraqları baxımından təhlili verilir. Müəllif geosiyasi və iqtisadi rəqəbat fonunda neft ixrac kəmərlərinin tərəflər üçün əhəmiyyətini təhlil edir, habelə Rusiya-Türkiyə razılaşmasına baxmayaraq problemin maddi-texniki tələflərinin problemli olduğunu nəzərə çatdırır. Analitik yazıda Rusiya və Türkiyənin Avropa ərazisində qazı sualtı boru kəməri vasitəsilə almağa və Yunanıstan sərhəddinə çatdırmağa imkan verən

infrastrukturunun olmadığını göstərməklə, yaranmış şəraitdə Avropa üçün əsas ümid yerinin Azərbaycan və onun həyata keçirməkdə olduğu TANAP və TAP olduğu qənaətinə gəlməsi hadisələrin sonrakı gedişindən göründüyü kimi obyektiv reallıqlarla səslənir (13).

“Bakı xəbər” qəzetinin həmin nömrəsində dərc edilmiş digər xəbərdə isə neftin dünya bazarında qiymətlərinin tədricən artmaqda olduğu şəraitdə, OPEK və ABŞ arasında qiymət savaşının getdiyi dövrdə Avropaya Azərbaycan neft və qazının çatdırılmasının əhəmiyyəti xüsusi olaraq qeyd edilir. “Qiymət savaşına” bir çox ölkələrin qatılmasına baxmayaraq, (məlum olduğu kimi, hazırda dünyanın 72 ölkəsində neft hasilatı getməkdədir) Xəzər neftinin siyasiləşməməsi və ixrac kəmərlərinin Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə kimi strateji tərəfdaşların ərazisindən keçməsi, bu ərazilərdə nisbi sabitliyin və təhlükəsizliyin təmin edilməsi qəzetin yazdığına görə olduqca səmərəli hesab edilir və məhz bu baxımdan Qərb diplomatlarının mənafehlərinə cavab verir (9).

Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində Xəzər nefti məsələsi milli mətbuatda müxtəlif mövqelərdən və müxtəlif aspektlərdə daimi araşdırma mövzusu olduğu üçün Bakı nefti ətrafında gedən “oyunların” örtülü və açıq tərəfləri yazarların analitik məqalələrində mühüm yer tutur. Mətbuatda “Bakı-Tiflis-Ərzurum silsilə terror aktlarının böyük pərdəarxası ...”, “Bakı nefti terrorçuların hədəfində”, “Medvedevin Türkiyəyə yönəlik ümidlərinin Azərbaycana da aidiyyəti var”, “TAP Azərbaycana lazımdırımı?”, “Türk axınına Şimal axınına keçid və Azərbaycanın qaz triumfu üçün yeni şərait”, “Neft 20 dolları hədəfləyir, dünya qaz bazarında Azərbaycanın mövqeyi güclənir”, “İrandan Rusiya əleyhinə sürpriz gedişi, - Ankara və Bakı uduşuda”, “Bölgənin taleyini dəyişə biləcək ilginç gəlişmə” kimi analitik məqalə, çərk və xəbərlərdə başlıca müzakirə və analiz mövzusu Azərbaycan qazının ixracı ətrafındadır. Bəzi müəlliflərə görə, bu məsələ o dərəcədə mühümdür ki, tərəfdaşları qarşılıqlı rəqabət üzündən “məhraban düşməne” çevirə bilər (17).

Müxtəlif mətbuat nümunələrinin analizi göstərir ki, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində enerji mövzusunun işıqlandırılmasına müxtəlif qəzetlərin münasibəti fərqlidir. Bu baxımdan, iqtidar və müxalifət qəzetləri də seçilir. Orta hesabla götürsək müxalifət qəzetlərinin hər hansı birinin üç nömrəsindən birində bu mövzuya müraciət edilir, halbuki “Azərbaycan”, “Xəlf qəzeti” və “Respublika” kimi iqtidar qəzetlərinin hər bir nömrəsində neft mövzusu ilə bağlı bir və ya bir neçə xəbər, ayda isə üç-beş analitik xarakterli və iri həcmli məqalə dərc edilir. Aparığımız araşdırmalara görə, ayda 21-22 dəfə nəşr edilən “Bakı Xəbər” qəzetində enerji mövzusu uzun illərdir ki, aparıcı mövqedədir. Belə ki, təkcə 2015-ci ilin sentyabr ayı ərzində qəzetin hər nömrəsində neft mövzusu ilə bağlı 1-3 xəbər və 1 analitik məqalə dərc edilmişdi.

Milli mətbuatın ayrı-ayrı növlərinin hərədən ifrata varması Azərbaycanın neft siyasətinin uğurlarını Dağlıq Qarabağ uğrunda müharibənin başlanması ilə əlaqələndirməsi və belə olacağı təqdirdə dərhal Türkiyədən hərbi yardım gələcəyini bildirməsi, hətta konkret olaraq rəsmi dövlət adamlarının adlarını hallandırması öz mənfəi təsirini dərhal göstərirdi. Belə vəziyyəti ölkələrin xarici işlər nazirlikləri arasında notalar mübadiləsinə gətirib çıxarıb, ictimaiyyətdə narazılıq doğurur, səhv illüziyalar yaradırdı. Məhz belə vəziyyət “Ankara-Bakını müharibəyə sürükləyir” sərəlvhəli yazının mövzusunda çəkilmiş və Türkiyə xarici işlər naziri Mövlud Çavuşoğlu yaranmış vəziyyətdən narazılığını mətbuat vasitəsilə bildirmişdi: “Qardaş və dost ölkədən verilən bu cür şərtlər bizdə məyusluq hissi yaradır. Onlar həqiqəti əks etdirmir. Biz bu məsələdə həmişə dəqiq mövqedən çıxış etmişik. Ankara daim Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində dinc yolla həll olunmasını dəstəkləyib (8).

Yeni minilliyin əvvəllərindən etibarən Qərb ölkələrinin Orta Şərqdə fəallaşması, regionda neft və geosiyasi ağıllıq uğrunda mübarizənin getdikcə kəskinləşməsi, 2003-cü il Körfəz savaşından sonra regiona Rusiya və Çin simasının yeni güclü geosiyasi oyunçuların daxil olması, 2008-ci il dünya iqtisadi böhranının region ölkələrinə təsiri, “ərəb baharı hadisələri”, nəhayət 2011-ci ildən başlayaraq Qərbin - ilk növbədə ABŞ-ın Suriyada “ilışməsi”, Avropa ölkələri və ABŞ-ın Rusiya ilə yenidən sanksiyaların dili ilə “danışmağa başlaması” – bütün bunlar Cənubi Qafqazdan, Rusiya-Avropa əməkdaşlığından yan keçməmişdi. Göstərilən hadisələrin təsiri altında “Türk axını” və “cənub axını” layihələri öz əhəmiyyətini itirdi. Azərbaycanlı müəlliflərdən A.Nuriyev “Türk axını” axmaz oldu”, N.Liftiyeva “Türk axını” layihəsi dayandırıldı”, N.Salayevin “Cənub Qaz Dəhlizi “Türk axını” və “Cənub axını”ni birmənalı şəkildə üstələdi sərəlvhəli analitik məqalələrində

problemin yuxarıda qeyd edilən amillərlə bağlılığı incələnilir, mahiyyət və inkişaf ssenarilərinə aydınlıq gətirilirdi. A.Nuriyevin “Türk axını” ilə bağlı “Kaspi” və “Həftə içi” qəzetlərində nəşr edilmiş iki məqaləsində bu layihə yaranmış beynəlxalq şəraitlə bağlı təhlil edilir, onun mahiyyəti və gözəntiləri açılib göstərildikdən sonra “Rusiya ilə Türkiyənin bir vaxtlar böyük önəm verdikləri “Türk axını” layihəsinə birdsəfalik nöqtə qoyuldu” nəticəsinə gəlinədiyi bildirilirdi (10).

“Türk axını” layihəsi ilə bağlı məsələnin detalları N.Liftiyevanın “Türk axını” layihəsi dayandırıldı” məqaləsində siyasi təhlil süzgöcündən keçirilir. Məqalədə enerji sahəsində Rusiya-Türkiyə əməkdaşlığının mövcud vəziyyəti təhlil edilir və dayandırılması səbəbləri açılib göstərilirdi. Məlum olduğu kimi, Türkiyə Rusiyadan hər il 27 milyard kub metr qaz idxal edirdi ki, bu, Türkiyənin qaza olan ehtiyacının 56 faizinin ödənilməsi deməkdir. Ekspertlərin hesablamalarına görə, hazırda Azərbaycanın Rusiya qazına alternativ çıxış etməsi imkanı yoxdur, yalnız 2020-ci ildə TAP layihəsi işə düşdükdən sonra Türkiyə Azərbaycandan 16 milyard kub metr qaz almaq imkanına malik olacaqdır. Təsədüfi deyil ki, məqalənin müəllifi Türkiyənin yaranmış vəziyyətdə ehtiyatlı hərəkət etməsini vacib sayır, daha dəqiq desək, Avropanın və ABŞ-ın Rusiyaya qarşı tətbiq etməkdə olduğu sanksiyalara uymamağa çağırır və qeyd edirdi ki, Azərbaycanla Türkiyə arasında qaz məsələsi yaxın on il ərzində strateji məsələ olacaqdır (12).

Avropa enerji bazarında Rusiyanın dominatlığı və sonuncu tərəfindən enerji amilinin kifayət qədər siyasiləşməsi alternativ enerji mənbələri məsələsini gündəmə gətirməklə Azərbaycana diqqət artırılmasını şərtləndirirdi. Şahdəniz-2 yatağı ilə bağlı faktlar üzə çıxdıqdan sonra Avropa ölkələrinin Rusiyadan asılılığını azaltmaq məqsədilə Xəzər hövzəsinə üz tutması bu dəfə qaz oyunlarının genişlənməsinə gətirib çıxardı. V.Məsimoğlu “TAP Azərbaycana lazımdırımı?” sərəlvhəli məqaləsində Avropa ölkələrinin bu layihə ilə bağlı niyyətləri təhlil edilirdi. Müəllif yaranmış şəraitdə Xəzər qazına ilk növbədə Türkiyə və Avropanın cənubundakı ölkələrin ehtiyacı məsələsinə aydınlıq gətirir, lakin kəmərin çəkiləşiminin ağırlığının Azərbaycanın üzərinə düşəcəyi fikrini səsləndirirdi. Belə ki, layihə əsasən, uzunluğu 800 km olacaq qaz kəmərinin 478 km-i Yunanıstanın ərazisindəki Albaniyaya uzanır, oradan isə Adriatik dənizinin dibi ilə 105 km uzunluğunda xətt çəkilir. Maraqlı burasıdır ki, alıcıların və satıcıların (Rusiya da daxil olmaqla) hamısının maraqlarına uyğun olan bu layihə «Hamının, hamıya qarşı təzyiqliq vasitəsinə» çevrilmişdi. Müəllifin qənaətinə görə, regionda geosiyasi durum Avropa dövlətlərinin TAP-ı və TANAP-ı ləngitmək, daha çox dividend qazanmaq və daha ucuz qaz almaq planlarını alt-üst edir. Qaza ehtiyacını ödəməyə çalışan Türkiyənin isə Rusiya və İrandan müttəmədi təzyiqlərinə məruz qalması Azərbaycanı daha çevik fəaliyyət göstərməyə vadar edirdi (16). Tədqiqat prosesində, xüsusilə gündəlik mətbuatın və digər informasiya vasitələrinin öyrənilməsi nəticəsində çıxış yolunun Qərb – Şərq enerji rəqabətində axtarılması variantının əhəmiyyəti üzə çıxarılmışdır. “Güney Azərbaycan” qəzetində dərc edilmiş “ABŞ Türkiyə və Azərbaycana önəm verir” sərəlvhəli məqalədə Rusiyanın Qazprom şirkətinin çəkirdiyi kəmərlərə alternativ kəmərlərin əhəmiyyətindən və kommersiya dəyərlərindən bəhs olunur. ABŞ-ın strateji maraqlarından çıxış edən Dövlət katibinin müavini D.Fridin səsləndirdiyi aşağıdakı fikir qəzetlərin mənsətinə çıxarılmışdı: “Buş administrasiyası Rusiyanın Qazprom şirkətinə məxsus boru kəməri şəbəkəsinə alternativ olaraq Avropada yeni qaz boru kəmərləri infrastrukturunun yaradılması məqsədilə bir neçə layihədə iştirak edir. Həmin layihələrin reallaşması ilə cənub infrastruktur dəhlizi əmələ gələcək ki, bu da Qazpromun Şimali Avropada mövcud olan və genişləndən boru kəmərləri şəbəkəsinə açıq və şəffaf rəqabət təklif edəcəkdir” (1). Göründüyü kimi, məqalədə alternativ kəmərlərdən bəhs olunur, deməli problem Cənub dəhlizi vasitəsilə bir təchizatçı şəbəkədən asılılığın azaldılmasından və yeni yanacaq mənbələrinin əldə olunmasında ibarətdir. Əgər “Zaman” qəzetinin 17 mart 2015-ci il tarixli sayında dərc olunmuş xəbərə istinad etsək, “İraqın şimalında təbii qaz hasil edərək Türkiyə vasitəsilə Avropaya nəql etmək üçün Ankara və Bağdadla danışıqlar aparılır” məlumatı enerji uğrunda mübarizənin hədəflərindən nə qədər geniş olduğunu görürük (6). Azərbaycan və Türkiyənin razılaşdırılmış siyasəti yaranmış vəziyyətdə ən məqbul variant hesab edilir.

Qəzetlərin yazdığına görə, milli diplomatiyamızın bu istiqamətdə fəaliyyətində Qaz İxrac edən Ölkələr Forumunun işində yaxından iştiraka önəm verilməlidir. Qeyd edək ki, 2001-ci ildə Tehranda 12 dövlətin iştirakı ilə yaradılan bu forum dünya qaz bazarında qiymətlərin tənzimlənməsi

məqsədlə yarılmışdır. Mətbuat forumdakı yeddi müşahidəçi dövlətin sıralarında 2004-cü ildən Azərbaycan Respublikasının da adını hallandırmışdır (7). Respublikamızın forumun fəaliyyətindən iştirakı xüsusilə qaz-ixrac kəmərləri məsələsilə bağlı layihələrin meydana gəlməsindən sonra olduqca genişlənməmişdir. Qurumun fəaliyyətində TAP və ya TANAP kimi enerji layihələrinin reallaşdırılması üçün icazələrin alınması, maliyyələşdirilməsi və investorların cəlb edilməsi kimi məsələlər mühüm yer tutur.

Qaz İxrac edən Ölkələr Forumun təsis sənədləri 2008-ci ildə Moskvada imzalanmış və təsis görüşündə Azərbaycan da iştirak etmişdi. Razılışmaya əsasən forumun mənzil-qərarı 2009-cu ildə Qətərin paytaxtı Doha şəhərində yerləşir. Mətbuat Azərbaycanın foruma üzvlüyünün vacibliyini milli maraqlarımızın müdafiəsi baxımından əhəmiyyətli hesab edir. Azərbaycan və Rusiya mətbuatının materiallarına istinad etsək forumun ilk sammitinin 2011-ci ildə Qətərdə, ikincisinin isə 2013-cü ildə Moskvada keçirildiyi məlum olar. Qeyd edək ki, məhz həmin sammitlərdə Cənub Qaz Dəhlizi ilə bağlı müzakirələr getmiş, layihənin tərəfdarları və əleyhdarları məlum olmuşdu (4). Rusiya mətbuatına görə, forumun Moskva görüşündə Cənub Qaz Dəhlizinə münasibətdə Rusiya və İranın mövqeləri ayrılmış, İran Azərbaycan-Türkiyə marşrutuna üstünlük verdiyini açıq şəkildə bildirmişdi (19).

Cənub Qaz Dəhlizi çərçivəsində görülən işlər T.Tağıyevin "Dünya qaz bazarında Azərbaycanın mövqeyi güclənir" başlıqlı məqaləsində geniş təhlil edilir. Müəllif TAP və TANAP layihələrinin Azərbaycan və Türkiyə tərəfindən sürətlə həyata keçirilməkdə olduğunu qeyd edərək problemin bir sıra görünməyən tərəflərini təhlil edir. Məqalədə audit hesabatı ilə bağlı məsələlərə toxunulur və investisiya məsələlərində heç bir problemin olmadığı diqqətə çatdırılırdı. Belə ki, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı qitənin energetika təhlükəsizliyini əsas götürərək layihənin maliyyələşdirilməsi üçün 2 mlrd avro kredit ayrılmasına razılıq vermişdi ki, ekspertlər bunu bankın tarixində ən iri kredit layihəsi kimi qiymətləndirirdilər.

Məqalədə Avropa qurumlarının Azərbaycan və Türkiyənin investisiyalarının cəlb edilməsinə iddialı olduqları qeyd edilirdi. Müəllif layihənin əhəmiyyətinə bir də onunla aydınlıq gətirirdi ki, onun reallaşması üçün yaradılmış konsorsiumun başlıca səhmdarları BP, SOCAR, Statoil, Flexys, ENAGAZ VƏ Axpo şirkətləridir (15). Nəzərə almaq lazımdır ki, TAP və TANAP layihələrinin reallaşması ilə bağlı notisələr aydınlaşdıqca bunların əleyhdarları da güclənir, ortaya çıxan təhdidlər nəzərə alınması təhlükəsizlik tədbirlərinin gücləndirilməsini də zəruri edir.

"Bakı nefti terrorçuların hədəfində" sərlövhəli yazıda neft-ixrac kəmərləri, terminallar və Böyük İpək Yolunda törədilən, təhdid edilən və planlaşdırılan terror hadisələrinin açıq və gizli məqamları, dövlət terrorizminin, İŞİD və PKK-nın hədəfləri təhlil edilirdi. Qəzetin manşetinə çıxarılan "İrandan Türkiyəyə gələn qaz kəməri partladı", "Terror hücumlarının hədəfində Bakı-Tbilisi-Ceyhandır", "İŞİD hələ 2015-ci ilin yanvar ayında Azərbaycanın neft buruqlarını vuracağı ilə hədələmişdi", "BTC-yə həm İŞİD-in, həm PKK-nın, həm də Rusiyanın təhdidlərindən doğan təhlükə var", "Qafqazdakı strateji layihələrin təhlükəsizliyinə təminat yoxdur" ifadələri problemin kifayət qədər kəskin olduğunu göstərirdi (3) İŞİD rəhbərlərindən biri vaxtilə Azərbaycanla bağlı əşğıdakı bəyanatı yaymışdı: "Biz ən qiymətli islam ölkələrindən biri olan Azərbaycanı, Bakını azad etməliyik. Şübhəsiz ki, Azərbaycan və onun təbii resurslarının islam dünyasındakı yeri bərpə ediləcəkdir"(3).

Göründüyü kimi, regionda "neft-qaz qovğasının" konturları olduqca geniş, hədəfləri çoxşaxəlidir. Təhlil prosesində biz qəsdən seçdiyimiz iki materialı xronoloji və mahiyyət ardıcılığı ilə araşdırırıq. Belə ki, əgər yuxarıda göstərilən məqalə iyulda yazılmışdısa və ehtimal edilən terror aktlarından söhbət gedirdisə, bir ay sonra avqustun 27-də işıq üzü görmüş "Bakı-Tiflis-Ərzurum silsilə terror aktları planının böyük pərdəarxası..." sərlövhəli məqalədə törədilmiş terror aktlarının gizli məqamları açıqlanır. Belə ki, 2015-ci il avqustun 4-də Bakı-Tiflis-Ərzurum qaz kəməri birinci, avqustun 25-də isə ikinci dəfə partladıldı. Məlumatın ardınca "TAP və TANAP-ın taleyi xəritə üstündədir" ifadəsi son məqsədin göstənilməsidir. Məqalənin müəllifi V.Ordahallı apardıqı təhlildən əldə etdiyi əşğıdakı məntiqi nəticəni oxucularla bölüşürdü: "Diqqətçəkən məqamlardan biri ondan ibarətdir ki, Türkiyə ilə İran arasında olan kəmərlərə intensiv hücumlar olmur..., nədənsə PKK Azərbaycana aid enerji kəmərlərini hədəf seçib. Fikrimizcə, müəyyən mərkəzlər bununla

TANAP və TAP kimi böyük layihələrin reallaşmasını əngəlləmək istəyir. Məhz bu səbəbdən bir ayda iki terror hadisəsi baş verib (11)."

Toplanmış materialların öyrənilməsi və təhlili göstərir ki, nəinki regionda, ümumiyyətlə dünyada gedən enerji qovğasının konturları kifayət qədər müəkkəb, ziddiyyətli və dərin. Hazırda TAP və TANAP layihələrinin reallaşdırılmaqda olmasına baxmayaraq, Xəzər enerjisinin bədxahları Azərbaycanın enerji strategiyasının əngəllənməsi üçün heç bir firsəti əldən vermirlər. Bu isə bizi diplomatiyada oyaq və ehtiyatlı, praktiki fəaliyyətimizdə diqqətli və ayıq olmağa səsləyir.

ƏDƏBİYYAT:

1. ABŞ Türkiyə və Azərbaycana önəm verir // Güney Azərbaycan, 2015, 17 mart
2. ARDNŞ STARdakı payımı Türkiyədəki iş adamına satır // Azadlıq, 2014, 23 avqust
3. Bakı nefti terrorçuların hədəfində // Yeni Müsavat, 2015, 29 iyul
4. Cənub qaz dəhlizinin reallaşması imkanları öyrənilir // Panorama 2013, 14 noyabr
5. Elçin Zaman. Azərbaycanla Türkiyənin birgə layihələri hər iki ölkəni iqtisadi güc mərkəzinə çevirir// İki sahil, 2015, 5 sentyabr
6. İraq Türkiyədən keçməklə Avropaya qaz göndərəcək // Zaman", 2015, 17 mart
7. Qaz bazarının tənzimlənməsi dövlətləri birliyə çağırır // Ekspres, 2016, 24 may
8. Mövlud Çavuşoğlu: Ankara Bakını müharibəyə sürükləmir// Ekspres, 2016, 7 aprel
9. Neftin gələcək dünya qiymətləri ilə bağlı proqnozlar bir az da bulandı// Bakı xəbər, 2015, 1 sentyabr
10. Nuriyev A. "Türk axını" axmaz oldu// Kaspi, 2015, 3 iyul; Yenə onun: "Türk axını" ilə bağlı danışıqlar dayandırılıb// Həftə içi, 2015, 4 dekabr
11. Ordahallı V. Bakı-Tiflis-Ərzurum silsilə terror aktlarının böyük pərdəarxası // Bakı xəbər, 2015, 27 avqust
12. Salayev N. Cənub Qaz Dəhlizi "Türk axını" və "Cənub axını"ni birmənalı şəkildə üstələdi// Bakı xəbər, 2016, 12-14 mart
13. Salayev. N. "Türk axını" ilə müqayisədə Azərbaycanın layihəsi daha üstün mövqələrə çıxır// Bakı xəbər, 2015, 1 sentyabr
14. Salayev.N. "Türk axınının təxirə düşməsi bütün regionda vəziyyəti qorxulu şəkildə qarışdırır // Bakı xəbər, 2015, 18 sentyabr
15. Tağıyev T. Dünya qaz bazarında Azərbaycanın mövqeyi güclənir // Bakı xəbər, 2016, 24 noyabr
16. TAP Azərbaycana lazımdır mı? // Bakı xəbər, 2015, 22 dekabr
17. Türkiyə-Azərbaycan-İran ittifaqı yaranır – Rusiya bunu əngəlləməyə çalışır // Yeni Müsavat, 2016, 8 mart
18. Türkiyənin Avropaya qaz ixracının əhəmiyyəti artmaqdadır// Ekspres, 2009, 16 aprel
19. Альтернативы северных и южных потоков // Газ. Коммерсант, 2014, 9 января